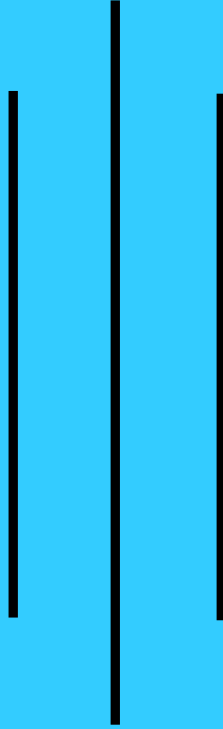

माननीय प्रदेश प्रमुख श्री सुरेन्द्र लाभ कर्णद्वारा प्रस्तुत
आर्थिक वर्ष २०८३/८४ को
मधेश प्रदेश सरकारको
नीति तथा कार्यक्रम

मधेश प्रदेश सरकार
जेष्ठ २०८३

माननीय सभामुख महोदय,

माननीय सदस्यहरू,

१. सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको संस्थागत विकास तथा प्रादेशिक स्वायत्तताको सबलीकरणलाई आत्मसात् गर्दै, मधेश प्रदेश सरकारको आर्थिक वर्ष २०८३/८४ को नीति तथा कार्यक्रम यस गरिमामय सभासमक्ष प्रस्तुत गर्न पाउँदा म अत्यन्त गौरवान्वित भएको छु। यस ऐतिहासिक घडीमा प्रजातन्त्र सङ्घीयता, लोकतन्त्र र सामाजिक न्यायका निम्ति भएको ऐतिहासिक जनआन्दोलन, जनयुद्ध, मधेश आन्दोलन तथा जेन्जी आन्दोलनमा आफ्नो अमूल्य जीवन बलिदान गर्नुहुने सम्पूर्ण ज्ञात-अज्ञात अमर सहिदहरूप्रति भावपूर्ण श्रद्धा सुमन अर्पण गर्दछु। साथै, अधिकार प्राप्तिका लागि भएका सम्पूर्ण आन्दोलनका घाइते योद्धाहरूको शीघ्र स्वास्थ्य लाभको कामना गर्दै, सहिद तथा वेपता परिवारजनप्रति उच्च सम्मान एवं गहिरो सहानुभूति प्रकट गर्दछु।
२. प्रदेशको विशिष्ट पहिचान, भौगोलिक अवस्थिति तथा जनसाङ्ख्यिक लाभ (Demographic Dividend) को समुचित उपयोग गर्दै समृद्ध मधेश निर्माणको सोचलाई साकार पार्न मधेश प्रदेश सरकार पूर्ण प्रतिबद्ध छ।
३. देहायका सोच एवं दृष्टिकोणलाई आगामी आर्थिक वर्ष २०८३/८४ को नीति तथा कार्यक्रमको मार्गदर्शक सिद्धान्तका रूपमा अवलम्बन गरिनेछः
४. आर्थिक विकासः

माननीय सदस्यहरू,

मधेश प्रदेशको समृद्धिको मुख्य आधार कृषि, उद्योग र पर्यटनको दिगो विकास हो। समग्र आर्थिक विकासका लागि उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि, रोजगारी सिर्जना, नवप्रवर्तन र लगानीमैत्री वातावरण निर्माण गर्दै यस क्षेत्रमा देहायका नीति तथा कार्यक्रमहरू अगाडि बढाइनेछ।

- ४.१ "मेड ईन मधेश, समृद्ध प्रदेश" भन्ने नारालाई मध्यनजर गर्दै "उत्पादनशील मधेश, आत्मनिर्भर देश" अभियानलाई केन्द्रमा राखी खाद्यान्नमा आत्मनिर्भरता बढाउन कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने कार्यक्रम संचालनमा ल्याई कृषिजन्य आयातलाई न्यूनीकरण तथा निर्यात प्रवर्द्धन गरी कृषिलाई प्रादेशिक अर्थतन्त्रको मेरुदण्डका रूपमा विकास गरी "Feed The Nation" लाई थप प्रभावकारी गरिने नीति लिईनेछ।
- ४.२ प्रदेशका विशिष्ट रैथाने बालीहरूको पहिचान, संरक्षण र व्यावसायिक प्रवर्द्धनको नीति अवलम्बन गरी धान, गहुँ, मकै, कोदो, तेलहन र दलहन बालीको बीउमा प्रदेशलाई पूर्ण रूपमा आत्मनिर्भर बनाउन 'बिज प्रवर्द्धन परियोजना' सञ्चालन गरी लागू गरिनेछ।
- ४.३ "किसानको शान, मधेशको मखान" भन्ने सङ्कल्पलाई आत्मसात् गर्दै प्रदेशको विशिष्ट पहिचान बोकेको मखान खेतीको व्यावसायिक विकास र विस्तार गरिनेछ। यसको प्रशोधन, प्याकेजिङ, लेबलिङ र ब्रान्डिङलगायतका कार्यमा संलग्न किसान तथा उद्यमीहरूलाई विशेष प्रोत्साहन गरिनेछ।
- ४.४ माछा पालन तथा मत्स्य बीज व्यावसायको दिगो व्यवस्थापन गर्न उत्पादनदेखि बजारीकरणसम्म मूल्य शृङ्खलामा आधारित परियोजना सञ्चालन गरिनेछ। नवीनतम प्रविधिको प्रयोगमार्फत मत्स्य तथा मासु उत्पादनमा वृद्धि गरी प्रशोधन, प्याकेजिङ र बजारीकरणलाई विशेष प्रोत्साहन गरिनेछ।
- ४.५ "कृषिको मुख्य आधार, माटोको स्वास्थ्य सुधार" भन्ने नाराका साथ माटोमा प्राङ्गारिक पदार्थको मात्रा उल्लेख्य रूपमा वृद्धि गर्न प्राङ्गारिक,

जैविक, भूमि कम्पोस्ट, हरियो मल र जीवाणु मलको प्रयोगलाई उच्च प्राथमिकता दिँदै किसानहरूलाई प्राङ्गारिक खेतीतर्फ आकर्षित गरिनेछ।

- ४.६ उखुको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्दै खेती भइरहेको क्षेत्रफल विस्तार गर्न मल, बीउ, आधुनिक उपकरण र सिँचाईको सहज व्यवस्थापनसहितको 'उखु खेती उत्पादन सुधार परियोजना' सञ्चालनमा ल्याइनेछ।
- ४.७ कृषि क्षेत्रको विकास र लागत न्यूनीकरणका लागि 'एकीकृत सिँचाई तथा जलस्रोत व्यवस्थापन' नीति अवलम्बन गरिनेछ। यस अन्तर्गत सिँचाईमा प्रयोग हुने विद्युत् महसुलमा शत प्रतिशतसम्म अनुदान दिने व्यवस्था मिलाउँदै निर्माण सम्पन्न सिँचाई प्रणालीहरूको दक्षता बढाउन 'कमान्ड एरिया डेभलपमेन्ट प्रोग्राम' (CADP) लागू गरिनेछ। साथै, सतह सिँचाई नपुगेका खेतीयोग्य जमिनमा 'नयाँ सिँचाई प्रविधि' (NIT) विस्तार गरी कृषि उत्पादकत्व बढाइनेछ।
- ४.८ पशुधनको सुरक्षा र दूध-मासुको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न खोरेत लगायतका पशुजन्य रोगहरूको प्रभावकारी नियन्त्रण तथा उन्मूलनका विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।
- ४.९ कृषि अनुदान प्रणालीलाई पारदर्शी र नतिजामुखी बनाउन वास्तविक उत्पादनका आधारमा कृषकहरूको बैङ्क खातामा सिधै प्रोत्साहन (Direct Subsidy) रकम जम्मा गरिनेछ। जलवायु परिवर्तनको जोखिमबाट साना व्यवसायीलाई सुरक्षित गर्न परम्परागत र नगदे बाली दुवैको 'कृषि बीमा' प्रिमियममा प्रदेश सरकारका तर्फबाट थप अनुदान सुनिश्चित गरिनेछ।
- ४.१० कृषकहरूले उत्पादन गरेका तरकारी, फलफूल र दूध जस्ता चाँडै बिग्रने (नाशवान्) कृषि उपजले बजार नपाएर खेर जाने अवस्थाको पूर्ण

अन्त्य गर्न स्थानीय तह र सहकारीसँगको साझेदारीमा 'स्थानीय खरिद तथा भण्डारण प्रणाली' लागू गरिनेछ। यस अन्तर्गत उत्पादित कृषि उपज गाउँमै खरिद गर्न प्रत्येक स्थानीय तहमा आवश्यकता अनुसार 'कृषि सङ्कलन केन्द्र', 'चिस्यान केन्द्र (Cold Room)' र 'दूध चिस्यान केन्द्र (Chilling Vat)' स्थापना गरिनेछ। यसरी सङ्कलित उपजलाई सुरक्षित रूपमा बजारसम्म पुऱ्याउन कृषि एम्बुलेन्स (Agri-Ambulance) र चिस्यानयुक्त ढुवानीका साधन सञ्चालन गर्ने सहकारी तथा निजी क्षेत्रलाई प्रदेश सरकारले विशेष अनुदान उपलब्ध गराउने व्यवस्था मिलाइनेछ।

- ४.११ कृषिमा विद्युत् निर्भरता र उत्पादन लागत घटाउन पम्प सेट र ट्युबवेल सञ्चालनका लागि 'सौर्य सिँचाई (Solar Irrigation) प्रवर्द्धन कार्यक्रम' लागू गरिनेछ। यस अन्तर्गत साना तथा सीमान्तकृत किसानहरूलाई सोलार पम्प खरिद तथा जडानमा प्रदेश सरकारले विशेष अनुदान उपलब्ध गराउने व्यवस्था मिलाइनेछ।
- ४.१२ खेतीयोग्य जमिन बाँझो रहने क्रम बढेकाले 'बाँझो जमिन राख्न नपाइने' नीति लागू गर्दै त्यस्ता जमिनलाई सहकारी वा चक्लाबन्दीमार्फत सामूहिक खेतीमा उपयोग गरी बाँझो जमिनलाई उत्पादनमूलक कार्यमा लगाउन 'प्रदेश भूमि बैङ्क' को अवधारणा अगाडि बढाइनेछ।
- ४.१३ कुपोषणमुक्त प्रदेश निर्माणका लागि दुग्ध र दुग्धजन्य उत्पादन वृद्धिमा जोड दिइनेछ। "स्वदेशी दूध तथा खाद्यान्नमा आधारित प्राकृतिक पोषण" सङ्कल्पका साथ पञ्जीकरण विभाग र दिवा खाजा कार्यक्रमको बजेटलाई एकीकृत गरी सार्वजनिक-निजी साझेदारी (PPP) मोडलमा रसायनमुक्त पोषण सामग्री उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गरिनेछ।

- ४.१४ "आफ्नै प्रदेश, आफ्नै रोजगारी" भन्ने नारालाई सार्थक बनाउन स्थानीय स्तरमै रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गरिनेछ। कम्तीमा १,००० (एक हजार) जनालाई रोजगारी प्रदान गर्ने रोजगारदाता तथा उद्योगीहरूलाई प्रदेश सरकारको तर्फबाट 'रोजगारदाता सम्मान' प्रदान गर्ने कार्यक्रम ल्याइनेछ।
- ४.१५ प्रदेशको संवैधानिक अधिकार क्षेत्रको अधिकतम उपयोग गर्दै, प्रदेशभित्र लगानीको अनुकूल वातावरण निर्माण गर्न प्रदेशस्तरीय 'एकद्वार उद्योग तथा लगानी सेवा केन्द्र' स्थापना गरिनेछ। प्रदेशभित्र नयाँ उत्पादनमूलक उद्योग स्थापना गर्ने लगानीकर्ताहरूलाई प्रदेशको अधिकार क्षेत्रभित्र पर्ने कर तथा जग्गा रजिस्ट्रेसन शुल्कमा विशेष छुट, पूर्वाधार विकास र सुरक्षाको प्रत्याभूति दिइनेछ। सङ्घीय सरकारसँगको नीतिगत समन्वय सुनिश्चित गर्दै सार्वजनिक-निजी साझेदारी (PPP) प्रणालीमार्फत 'प्रादेशिक लगानी सम्मेलन' गरी प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी (FDI) भित्र्याई ठूला आयोजनाहरू संचालनमा ल्याइनेछ।
- ४.१६ औद्योगिक क्षेत्र र कोरिडोरहरूको स्तरोन्नतिका लागि पूर्वाधार निर्माण गर्नुका साथै 'डिजिटल इन्डस्ट्रियल प्रोफाइल' तयार गरिनेछ। स्वदेशी कच्चा पदार्थमा आधारित नवउद्यमी र युवाहरूलाई प्रोत्साहन गर्न 'मधेश स्टार्ट-अप फन्ड' मार्फत प्रविधि सहयोग, सहूलियतपूर्ण ऋण र अनुदान उपलब्ध गराइनेछ।
- ४.१७ मधेशका व्यावसायिक उत्पादनहरूलाई "मेड इन मधेश" ब्रान्डअन्तर्गत प्रशोधन, प्याकेजिङ र प्रमाणीकरण गरी अन्तर्राष्ट्रिय बजारसम्म पुऱ्याइनेछ। स्वदेशी उत्पादनको बिक्री-वितरणका लागि प्रमुख सहरहरूमा खरिद-बिक्री केन्द्र स्थापना गर्नुका साथै प्राकृतिक प्रकोपबाट साना व्यवसायीलाई जोगाउन "व्यवसाय सुरक्षा बीमा" मा आंशिक प्रिमियम अनुदान दिइनेछ।

- ४.१८ युवाहरूलाई देशभित्रै बसेर विदेशी कम्पनीका लागि काम गर्ने वातावरण मिलाउन सङ्घीय सरकारको 'रिमोट वर्क नीति' सँग समन्वय गर्दै प्रदेशमा फ्रिल्यान्सिङ र आउटसोर्सिङलाई प्रोत्साहन गरिनेछ। साथै, वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केका युवाहरूको सीप परीक्षण गरी प्रदेशकै उत्पादनशील क्षेत्रमा जोड्न 'डिजिटल सीप पासपोर्ट' प्रणाली लागु गरिनेछ। महिला र युवा लक्षित ई-कमर्स र अनलाइन मार्केटिङ तालिम सञ्चालन गरी कम्तीमा एक लाख 'नयाँ डिजिटल उद्यमी' तयार गरिनेछ।
- ४.१९ भारतसँग जोडिएका प्रमुख नाकाहरूमाफत हुने व्यापारलाई सहजीकरण गर्न र औद्योगिक कच्चा पदार्थ आयात सहज बनाउन नेपाल सरकारको समन्वयमा 'एकीकृत जाँच चौकी' (ICP) र सुक्खा बन्दरगाहको अधिकतम उपयोग तथा पहुँच मार्गको स्तरोन्नति गरिनेछ।
- ४.२० प्रदेशको आन्तरिक करको दायरा विस्तार गर्न 'राजस्व सुधार कार्यक्रम' सञ्चालन गरिनेछ। वित्तीय हस्तान्तरण, समानीकरण तथा सशर्त अनुदानको न्यायोचित व्यवस्थापन र आन्तरिक ऋण परिचालनका लागि सङ्घीय सरकारसँग प्रभावकारी समन्वय गरिनेछ।
- ४.२१ प्रदेशका हरुवा-चरुवा समुदायलाई पूर्ण रूपमा मुक्त गर्दै उनीहरूको भूमिमाथिको अधिकार, सामाजिक सुरक्षा र आर्थिक पुनःस्थापना सुनिश्चित गरी कृषि व्यवसायमा सम्मानजनक पहुँच स्थापित गर्ने नीति अवलम्बन गरिनेछ।
- ४.२२ चुरे विनाश र मधेश मरुभूमीकरण रोक्दै प्रदेशको अर्थतन्त्र बलियो बनाउन महाभारत तथा चुरे पहाडबाट बग्ने नदीजन्य पदार्थको नक्शांकन, उत्खनन, प्रशोधन र स्वदेशमा विक्री वितरण एवं विदेश

निकासीलाई व्यवस्थित गर्न ऐन कानून निर्माणका लागि संघीय सरकारसँग समन्वय र सरोकारवालासँग नीति संवाद गरिनेछ।

५. सामाजिक विकास:

माननीय सदस्यहरू,

भौतिक पूर्वाधार विकास सँगसँगै मानव विकासलाई केन्द्रमा राख्दै "स्वस्थ नागरिक, समृद्ध प्रदेश" निर्माण गर्नु सरकारको प्रमुख लक्ष्य हो। समतामूलक समाज निर्माणका लागि गुणस्तरीय शिक्षा, सर्वसुलभ स्वास्थ्य सेवा र सीमान्तकृत वर्गको समग्र सशक्तीकरण गर्न सामाजिक विकासतर्फ देहायका नीति तथा कार्यक्रम अगाडि बढाइनेछ:

- ५.१ "अप्पन बच्चाके स्कुल पठाऊ, साक्षरता के दीप जलाऊ" नाराका साथ स्वस्थ, सभ्य र शिक्षित समाज निर्माणका लागि गुणस्तरीय एवं जीवनोपयोगी शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गर्न सघन साक्षरता अभियान संचालनमा ल्याइनेछ।
- ५.२ सामुदायिक विद्यालयहरूको शिक्षण प्रक्रियालाई प्रविधिमैत्री र आधुनिक बनाउन स्मार्ट/डिजिटल बोर्ड जडान गरिनुका साथै प्र.अ. तथा शिक्षकहरूको क्षमता अभिवृद्धिका लागि ९ क्रेडिट 'STEAM' (विज्ञान, प्रविधि, इन्जिनियरिङ, कला र गणित) पद्धतिमा आधारित तालिम सञ्चालन गरी शिक्षाको विकास गरिनेछ।
- ५.३ सामुदायिक विद्यालयहरूमा विद्यार्थीहरूको स्वास्थ्य र सिकाइलाई प्रवर्द्धन गर्न माध्यमिक तहमा सञ्चालित 'प्रदेश स्वयंसेवक शिक्षक' र 'विद्यालय नर्स' कार्यक्रमलाई क्रमशः आधारभूत तहसम्म विस्तार गरिनेछ।

- ५.४ प्राज्ञिक उत्कृष्टता र अनुसन्धानलाई बढवा दिन मधेश विश्वविद्यालय, मधेश कृषि विश्वविद्यालय र मधेश स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठानको संस्थागत तथा प्राज्ञिक सुदृढीकरण गरिनेछ।
- ५.५ मातृ-शिशु स्वास्थ्य (ANC, PNC, प्रसूति), पूर्ण खोप र परिवार योजना सेवालालाई सर्वसुलभ बनाइनेछ। नसर्ने रोग, किटजन्य तथा उष्णप्रदेशीय रोग र महामारी नियन्त्रणका लागि पूर्वतयारी सहितको 'एकीकृत जनस्वास्थ्य सुरक्षा रणनीति' लागु गरिनेछ।
- ५.६ "पूर्ण खोप, सुरक्षित मातृत्व र सन्तुलित आहार: स्वस्थ र समृद्ध मधेशको मुख्य आधार" भन्ने मूल अभियानका साथ पूर्ण खोपसहितको मातृ-शिशु स्वास्थ्य प्रवर्द्धन तथा कुपोषण न्यूनीकरणका लागि पोषणयुक्त खाद्य सामग्री वितरण लगायत बहुक्षेत्रीय पोषण कार्यक्रमलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ।
- ५.७ आयुर्वेद, होमियोप्याथिक, प्राकृतिक चिकित्सा एवं वैकल्पिक चिकित्सा सेवाहरूलाई एकद्वार प्रणाली अन्तर्गत एकीकृत रूपमा सञ्चालन गरिनेछ।
- ५.८ "मेरो स्वास्थ्य - मेरो जिम्मेवारी" भन्ने नाराका साथ स्थानीय तहसँगको समन्वयमा 'नागरिक आरोग्य सेवा केन्द्र' स्थापना तथा सञ्चालन गरी आधारभूत स्वास्थ्य सेवालालाई गाउँ वस्तीसम्म विस्तार गरिनेछ।
- ५.९ प्रादेशिक अस्पतालहरूमा ज्येष्ठ नागरिक, अति विपन्न, अपाङ्गता भएका व्यक्ति र एकल महिलाको सम्मानजनक उपचारका लागि विशिष्टीकृत युनिट (Geriatric Ward सहित) स्थापना गरिनेछ। साथै, बढ्दो डिप्रेसन र आत्महत्या न्यूनीकरण गर्न अस्पतालहरूमा 'मानसिक स्वास्थ्य उपचार कक्ष' स्थापना गर्नुका साथै विद्यालय र समुदाय स्तरमै

मनोसामाजिक परामर्शदाता (Psychosocial Counselors) को व्यवस्था गरिनेछ।

- ५.१० अस्पतालका फार्मसी सेवालाई व्यवस्थित गर्दै, निःशुल्क रगत व्यवस्थापन, रेबिज भ्याक्सिन र एन्टि-स्नेक भेनम (सर्पदंश औषधि) को सहज आपूर्तिका लागि प्रदेश स्वास्थ्य आपूर्ति केन्द्रलाई सुदृढ गरिनेछ।
- ५.११ प्रादेशिक अस्पतालहरूको भौतिक पूर्वाधार निर्माण, स्तरोन्नती र गम्भिर प्रकृतिका रोगहरूको उपचारका लागि विशिष्टिकृत स्वास्थ्य सेवा एवं अत्याधुनिक उपकरण जडान र न्यूनतम सेवा मापदण्ड कार्यान्वयनलाई तीव्रता दिइनेछ।
- ५.१२ प्रदेशभित्र रहेका आँखा अस्पतालहरूको व्यवस्थापन तथा स्तरोन्नति गर्नुका साथै आवश्यकता र सम्भाव्यताका आधारमा नयाँ अस्पतालहरू स्थापना गर्ने नीति लिइनेछ।
- ५.१३ गम्भीर प्रकृतिका रोगहरूको उपचारका लागि उपलब्ध गराइँदै आएको आर्थिक सहायता कार्यक्रमलाई थप व्यवस्थित गर्न स्वास्थ्य बीमा तथा सामाजिक सुरक्षा प्रणालीसँग आवद्ध गरिनेछ।
- ५.१४ "समावेशी समाज, सशक्त मधेश" भन्ने नारालाई आत्मसात् गर्दै महिला, युवा, दलित, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, लैङ्गिक अल्पसङ्ख्यक, सीमान्तकृत र विपन्न समुदायको समग्र सशक्तीकरण एवं आर्थिक उन्नतिको लागि रोजगार एवं स्वरोजगारका विशेष कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ।
- ५.१५ लागूऔषध तथा दूर्व्यसन न्यूनीकरणका लागि विद्यालय, कारागार र सार्वजनिक स्थलहरूमा विपाशन, योग तथा ध्यान अभियान सञ्चालन गरिनेछ।

- ५.१६ सडक आश्रित र असहाय मानवहरूको उद्धार तथा मानवोचित व्यवस्थापनका लागि 'सुरक्षित आवास' (Safe House) स्थापना गरी मधेशलाई सडक आश्रित मानवमुक्त प्रदेश घोषणा गरिनेछ। प्रदेशभित्रका सुधार गृह र पुनर्स्थापना केन्द्रहरूको पूर्वाधार विकास तथा चिकित्सक सेवाका लागि विशेष अनुदान दिइनेछ।
- ५.१७ न्यायमा पहुँच नभएका गरिब, विपन्न र असहाय नागरिकका लागि प्रत्येक जिल्लामा निःशुल्क वकिल र कानुनी न्याय परामर्श सहायता डेस्क स्थापना गरी सञ्चालनमा ल्याइनेछ।
- ५.१८ युवाहरूको क्षमता विकासका लागि प्रदेश र स्थानीय स्तरीय "मुख्यमन्त्री खेलकुद प्रवर्द्धन कार्यक्रम" मार्फत प्रतियोगिता आयोजना गरी मागमा आधारित प्राविधिक सीप विकास सम्बन्धी प्रशिक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गरी स्थानीय खेलकुद तथा स्वरोजगार प्रवर्द्धन गरिनेछ।
- ५.१९ "महिलाको सीप र साहस, मधेश विकासको विश्वास" नारालाई आत्मसात् गर्दै महिलाहरूलाई आत्मनिर्भर र उद्यमशीलतातर्फ उन्मुख गराउन सीप विकास, प्रविधि हस्तान्तरण र सहूलियतपूर्ण वित्तीय पहुँचको नीति अवलम्बन गरिनेछ।
- ५.२० "शिक्षित छोरी: सुरक्षित मधेश, उद्यमशील नारी: समृद्ध प्रदेश" सङ्कल्पका साथ 'मुख्यमन्त्री बेटी पढाऊ, बेटी बचाऊ' कार्यक्रमलाई परिमार्जन गरी कार्यान्वयन गरिनेछ। यस अभियानलाई 'मुख्यमन्त्री महिला स्वरोजगार कार्यक्रम' सँग जोड्दै महिलाहरूलाई प्राविधिक सीप, सहूलियतपूर्ण कर्जा र बजार पहुँचमार्फत आर्थिक रूपले सशक्त र आत्मनिर्भर बनाइनेछ।

- ५.२१ अति विपन्न, दलित र सीमान्तकृत समुदायका बालबालिका, गर्भवती र सुत्केरीको पोषण अवस्था सुधार गर्न लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ। अस्वस्थ्यकर खाद्य पदार्थलाई निरुत्साहित गर्दै १८ वर्षमूनिका HIV/AIDS सङ्क्रमित बालबालिकालाई संरक्षण र पोषण अनुदान उपलब्ध गराइनेछ।
- ५.२२ प्रदेशका स्थानीय भाषाहरूको अनुसन्धान तथा साङ्केतिक भाषाको मानकीकरण गर्न 'भाषा अनुसन्धान केन्द्र' स्थापना गरिनेछ। साथै, दोभासेहरूको वृत्ति विकासका लागि राष्ट्रिय सीप परीक्षण समिति (NSTB) सँगको समन्वयमा सीप परीक्षण र प्रमाणीकरणको व्यवस्था मिलाइनेछ।
- ५.२३ बढ्दो डिजिटल अपराध, अनलाइन ठगी र साइबर बुलिडबाट महिला, बालबालिका तथा युवाहरूलाई सुरक्षित राख्न प्रदेशस्तरमा 'साइबर सुरक्षा सचेतना र प्राविधिक सक्षमता विकास' का विशेष कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ।
- ५.२४ जनकपुरधाम स्थित जानकी मन्दिरलाई विश्व सम्पदा सूचीमा सूचीकृत गर्न पहल गरिनेछ।
- ५.२५ जनकपुरलाई कला, संस्कृति र सभ्यताको अन्तर्राष्ट्रिय केन्द्र तथा एक विशिष्ट "वेडिड डेस्टिनेशन" का रूपमा विकास गरी स्वदेशी तथा विदेशी पर्यटकहरूलाई मिथिला परम्पराअनुसार विवाहका लागि आकर्षित गर्दै यहाँको रीतिरिवाज, संस्कार र परम्परागत ज्ञानको संरक्षण, डिजिटलाइजेशन तथा बजारीकरण गर्न र मिथिला चित्रकला, हस्तकला एवं सांस्कृतिक उत्पादनहरूलाई अन्तर्राष्ट्रिय बजारसम्म पुऱ्याउन तीनै तहका सरकारबीच समन्वय र सहकार्य गरिनेछ।

- ५.२६ नागरिकलाई सर्वसुलभ, स्वच्छ र सुरक्षित खानेपानी सेवाको प्रत्याभूति गर्दै खुला दिसामुक्त (ODF) अवस्थाको दिगोपना सुनिश्चित गरिनेछ। वातावरणीय स्वच्छताका लागि फोहोरमैलाको वैज्ञानिक व्यवस्थापन गर्दै मधेशलाई "पूर्ण सरसफाइयुक्त प्रदेश" निर्माण गर्ने नीति लिइनेछ।
- ५.२७ "प्लास्टिकमुक्त मधेश, स्वच्छ र स्वस्थ परिवेश" भन्ने सङ्कल्पका साथ बढ्दो सहरीकरण र प्रदूषणलाई दृष्टिगत गर्दै एकल प्रयोगका प्लास्टिक (Single-use plastic) लाई प्रतिबन्धित गरी बायो-डिग्रेडेबल(कुहिने) विकल्पहरूको प्रयोगलाई प्रवर्द्धन गरिनेछ।
- ५.२८ बाढी, आगलागी र शीतलहर जस्ता प्राकृतिक प्रकोपको जोखिम न्यूनीकरण गर्न अति विपन्न वर्ग लक्षित 'सुरक्षित आवास तथा विपद् बीमा कार्यक्रम' लागु गरिनेछ। यस अन्तर्गत विपन्न परिवारको घर र पशुधनको बीमा प्रिमियममा प्रदेश सरकारले अनुदान दिनेछ।
- ५.२९ धार्मिक तथा सांस्कृतिक पर्यटन प्रवर्द्धनका लागि लुम्बिनी, रामधुनी र जनकपुरधामलाई भारतको अयोध्या र सीतामढीसँग जोड्न 'क्रस-बोर्डर टुरिजम' प्याकेज सञ्चालनमा ल्याई सार्वजनिक-निजी साझेदारीमा अत्याधुनिक 'सांस्कृतिक ग्राम' (Cultural Village) स्थापना गरिनेछ।
- ५.३० प्रदेशका नागरिकको जीवन रक्षा र सामाजिक सुरक्षाको प्रत्याभूति गर्न स्वास्थ्य तथा दूर्घटना बीमा कार्यक्रमलाई थप सर्वसुलभ बनाइनेछ। साथै, उच्च शिक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई दिइँदै आएको छात्रवृत्ति कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइनेछ।
- ५.३१ मधेश प्रदेशमा बाल विवाह र दाइजो प्रथा जस्ता सामाजिक कूप्रथाहरूको पूर्ण अन्त्य गर्दै समाजमा विद्यमान लैंगिक हिंसा लगायत सबै प्रकारका विभेदहरूको उन्मूलनका लागि विशेष सचेतना र अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालनमा ल्याइनेछ।

५.३२ प्रदेशभिन्नका पोखरी, कुवा, नहर, तलाउ, नदिनाला तथा निर्माण स्थलका खाल्डाहरूमा डुबेर हुने बालबालिकाको असामयिक मृत्यु रोक्न जोखिम न्यूनीकरण र रोकथामका लागि जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ।

५.३३ "स्वस्थ समाजको लागि स्वास्थ्य शिक्षा" नीतिलाई अवलम्बन गर्दै विद्यालय तथा समुदाय स्तरमा स्वास्थ्य शिक्षा, शारीरिक शिक्षा, नैतिक शिक्षा र सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकताका साथ कार्यान्वयन गरिनेछ।

५.३४ "खेलकुद रोजौं, लागूऔषध त्यागौं" भन्ने अभियानमार्फत युवा पुस्तालाई लागूऔषध दूर्यसनबाट टाढा राख्न खेलकुद तथा रचनात्मक गतिविधिमा सघन रूपमा संलग्न गराइनेछ।

५.३५ "खेलकुद पूर्वाधारको विस्तार र प्रतिभा पहिचान: समृद्ध मधेशका लागि खेलकुद विकासको नयाँ अभियान" भन्ने मूल नाराबमोजिम प्रदेशको खेलकुद क्षेत्रको व्यावसायिक विकासका लागि आधुनिक पूर्वाधार निर्माण गरिनुका साथै तल्लो तहदेखि नै खेलाडीहरूको प्रतिभा पहिचान गरी क्षमता प्रवर्द्धन गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

५.३६ प्रदेशको सन्तुलित विकासका लागि प्रभावकारी जनसङ्ख्या व्यवस्थापन गर्दै युवा जनशक्तिलाई उत्पादन र पूर्वाधार विकासमा प्रत्यक्ष परिचालन गरिनेछ।

६. पूर्वाधार विकास:

माननीय सदस्यहरू,

दिगो, सन्तुलित र पर्यावरणमैत्री विकासका लागि भरपर्दो भौतिक पूर्वाधार निर्माण अपरिहार्य छ। टुक्रे आयोजनालाई निरुत्साहित गर्दै

दीर्घकालीन महत्त्वका 'प्रादेशिक गौरव र बहुवर्षीय आयोजनाहरू' मार्फत सडक, सिँचाई र सुरक्षित आवास निर्माण गर्न पूर्वाधार विकासतर्फ देहायका नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिनेछः

- ६.१ "कृषि रूपान्तरणको आधार, प्रविधि र पूर्वाधार" भन्ने अभियानलाई केन्द्रमा राखी कृषिजन्य वस्तुहरूको व्यावसायीकरण, औद्योगीकरण र यान्त्रीकरणमार्फत उत्पादन अभिवृद्धि गर्न किसानहरूलाई आधुनिक प्रविधि तथा औजार उपलब्ध गराउँदै दिगो कृषि पूर्वाधार निर्माणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ।
- ६.२ प्रादेशिक सडक सञ्जाल गुरुयोजना (PRNMP) अन्तर्गतका सडकहरूको मर्मत-सम्भार तथा स्तरोन्नतिलाई उच्च प्राथमिकता दिइनेछ। बाह्र महिना यातायात सञ्चालन सुनिश्चित गर्न प्रत्येक निर्वाचन क्षेत्रका मुख्य सडकहरू र आवश्यक नदी तथा खोलाहरूमा पक्की पुल निर्माण कार्यलाई निरन्तरता दिइनेछ।
- ६.३ हरित, उत्थानशील र जलवायुमैत्री सहरी पूर्वाधार विकासमा जोड दिइनेछ। विशेष गरी दलित, विपन्न तथा उपेक्षित वर्गका लागि स्थानीय परिवेश सुहाउँदो 'मुख्यमन्त्री आवास कार्यक्रम' मार्फत सुरक्षित आवासलाई प्राथमिकताका साथ कार्यान्वयन गरिनेछ।
- ६.४ भवन निर्माण आचारसंहिता र मापदण्डको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्दै प्रदेशभित्र निर्माण हुने सम्पूर्ण संरचनाहरूलाई भूकम्प प्रतिरोधात्मक (Earthquake Resistant) बनाउन प्रवर्द्धन गरिनेछ। सार्वजनिक भवन, सडक र पर्यटकीय स्थलहरू निर्माण गर्दा अपाङ्गता भएका व्यक्ति, ज्येष्ठ नागरिक र बालबालिकामैत्री (Accessible/Universal Design) पूर्वाधार निर्माणलाई अनिवार्य गरिनेछ।

- ६.५ टुके आयोजनामा बजेट छरिने प्रवृत्ति रोक्न कम लागतका आयोजनाहरू प्रदेश सरकारले सञ्चालन नगरी स्थानीय तहमा सशर्त अनुदानका रूपमा हस्तान्तरण गर्ने नीति लिइनेछ। प्रदेश सरकारले ऊर्जा, सिँचाई, खानेपानी र सहरी पूर्वाधारजस्ता 'प्रदेश गौरवका आयोजनाहरू' को मापदण्ड बनाई गुरुयोजना तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याई एवं अधुरो/अपुरो र बहुवर्षीय आयोजनाहरूलाई प्राथमिकताका साथ सम्पन्न गरिनेछ।
- ६.६ सङ्घीय सरकारबाट हस्तान्तरित खानेपानी, सिँचाई, नदी नियन्त्रण र पूर्वाधार लगायतका बहुवर्षीय क्रमागत आयोजनाहरूलाई लक्ष्यबमोजिम समयमै सम्पन्न गर्न बजेट विनियोजन तथा सुनिश्चितताका लागि केन्द्र सरकारसँग पहल गरिनेछ।
- ६.७ भूमिगत जलस्रोतको अति दोहन नियन्त्रण गर्न र नदी व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन वैज्ञानिक अध्ययन तथा नक्साङ्कन (Mapping & Recharge Zoning) सहितको एकीकृत रणनीति लागू गर्दै चुरे क्षेत्र र तल्लो तटीय अन्तरसम्बन्धलाई सुदृढ गर्दै जलस्रोतको दिगो उपयोग सुनिश्चित गर्न वर्षाको पानी सङ्कलन, पोखरी संरक्षण, ताल तलैया, आर्टिसियन (Artesian), कुवा तथा जलाशयहरूको निर्माणलाई प्राथमिकता दिईनेछ।
- ६.८ स्रोत संरक्षणमार्फत 'भूमिगत जल पुनर्भरण' (Groundwater Recharge) कार्यक्रम सघन रूपमा सञ्चालन गरिनेछ। साथै आकाशे पानी सङ्कलन तथा पुनर्भरण प्रणाली जडान गर्न प्राविधिक सहयोग र सहूलियत उपलब्ध गराइनुका साथै, पुराना ट्युबवेल सिँचाई योजनाहरूको मर्मत-सम्भार गरी संचालनमा ल्याईनेछ।

- ६.९ सतह सिँचाई र भूमिगत जलस्रोतको संयोजनात्मक उपयोगमार्फत सिँचाई सेवाको विस्तार गर्न 'जलस्रोत उपयोग तथा सिँचाई सुदृढीकरण कार्यक्रम' कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ।
- ६.१० पूर्व-पश्चिम राजमार्ग आसपासका वन क्षेत्रमा हुने आगलागी नियन्त्रण तथा सुख्खायाममा वन्यजन्तुका लागि खानेपानी सुनिश्चित गर्न रणनीतिक स्थानहरूमा सौर्य ऊर्जामा आधारित डिप-बोरिङ, पोखरी र फायर-हाइड्रेन्टहरू निर्माण गरिनेछ।
- ६.११ दुधमति, बाग्मती, बकैया, चाँदी, कमला-उत्तराहिणी, गागणको आकाश गंगा, बलान लगायतका नदीहरूको तटबन्ध निर्माण, बाढी नियन्त्रण र नदीजन्य स्रोतको दिगो व्यवस्थापन गरिनेछ। साथै, नदी सौन्दर्यीकरण गर्दै यसलाई रामायण सर्किटसँग जोड्न पहल गरिनेछ।
- ६.१२ प्रदेशभित्रका सार्वजनिक पुस्तकालय र विज्ञान प्रयोगशालाहरूको पूर्वाधार निर्माणलाई प्राथमिकता दिईनेछ। गुणस्तरीय शिक्षाको पहुँच विस्तार गर्न प्रत्येक प्रादेशिक निर्वाचन क्षेत्रमा कम्तीमा एउटा 'आवासीय नमुना विद्यालय' (Residential Model School) सञ्चालनमा ल्याइनेछ।
- ६.१३ नागरिकको स्वच्छ वातावरणमा बाँच्न पाउने हक सुनिश्चित गर्न 'वातावरणीय सुरक्षा मापदण्ड' प्रभावकारी रूपमा लागु गरिनेछ। वन क्षेत्रको साङ्गठनिक, कानुनी र संस्थागत संरचनामा समयानुकूल परिमार्जन गर्दै सूचना प्रविधिमा आधारित वन व्यवस्थापन प्रणालीलाई सुदृढ गरिनेछ। सहभागितामूलक वन समूहमार्फत वन संवर्द्धन प्रणालीमा आधारित दिगो वन व्यवस्थापन अवलम्बन गरी वन उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गरिनेछ।
- ६.१४ मानव र वन्यजन्तुबिचको द्वन्द्व न्यूनीकरण गरी सह-अस्तित्व कायम गर्न 'जैविक मार्ग' (Biological Corridor) को पहिचान, व्यवस्थापन र

क्षति न्यूनीकरणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ। जलवायु परिवर्तनको प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्न स्थानीय ज्ञान र सीपमा आधारित अनुकूलन कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै कार्बन उत्सर्जन घटाउने रणनीतिक एवं नीतिगत उपायहरू कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ।

६.१५ प्रदेशका नागरिकले विशिष्टीकृत उपचारका लागि बाहिर जानुपर्ने बाध्यता अन्त्य गर्न अत्याधुनिक उपकरण र जनशक्तिसहितको 'विशिष्टीकृत प्रादेशिक अस्पताल' स्थापना र स्तरोन्नती गरिनेछ। प्रमुख सहरहरूमा भारतीय बिरामीलाई समेत आकर्षित गर्न सक्ने गरी "स्वास्थ्य पर्यटन (Health Tourism)" पूर्वाधारको विकास गरिनेछ।

६.१६ नाशवान् वस्तुको व्यावसायिक क्षति (post-harvest loss) न्यूनीकरण गरी बजार आपूर्तिलाई व्यवस्थित गर्न राजमार्ग आसपासका प्रमुख व्यापारिक केन्द्रहरूमा सार्वजनिक-निजी साझेदारी (PPP) मोडेलमा बहुउद्देश्यीय शीत भण्डार निर्माण गरिनेछ।

६.१७ मधेश प्रदेशका प्रमुख पर्यटकीय, धार्मिक र ऐतिहासिक स्थलहरूलाई आबद्ध गरी प्रविधिमैत्री 'एकीकृत पर्यटकीय सूचना प्रणाली' को विकास गरिनेछ। बाराको ऐतिहासिक सिम्रौनगढलाई "खुला सङ्ग्रहालय" (Open Air Museum) को अवधारणामा 'प्रदेश पर्यटन गौरव आयोजना' का रूपमा विकास गरिनुका साथै, चुरे शृङ्खलाको फेदीमा पर्या-पर्यटन (Eco-tourism) प्रवर्द्धन गर्न "मधेश ट्रेल" (Madhesh Trail) पदमार्ग तथा साईकल टुराकको पूर्वाधार निर्माण र ब्रान्डिङ गरिनेछ।

६.१८ सङ्घीय सरकारको 'देवभूमि नेपाल' अभियानसँग तालमेल मिलाउँदै जनकपुरधाम, सिम्रौनगढ, गढीमाई मन्दिर, छिन्नमस्ता र गोल्मे राजा बौद्ध बिहार लगायतका धार्मिक स्थलहरूलाई 'आध्यात्मिक तीर्थ

कूटनीति' (Spiritual Pilgrimage Diplomacy) मार्फत अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा प्रवर्द्धन गरिनेछ। प्रदेशका प्राचीन कला, संस्कृति र परम्परा झल्किने गरी 'जीवित सङ्ग्रहालय' (Living Museum) को अवधारणा कार्यान्वयन गरिनेछ।

६.१९ आगामी ११औं राष्ट्रिय खेलकुद प्रतियोगिता मधेश प्रदेशमै सञ्चालन गर्ने लक्ष्यलाई मूर्तरूप दिन 'राम जानकी बहुउद्देश्यीय अन्तर्राष्ट्रिय रङ्गशाला' लगायत प्रदेश स्तरीय रङ्गशालाहरू निर्माण कार्यलाई उच्च प्राथमिकताका साथ द्रुत गतिमा अगाडि बढाइनेछ।

६.२० शान्ति सुरक्षालाई थप सुदृढ र प्रविधिमैत्री बनाउन प्रदेशका रणनीतिक स्थानहरूमा आधुनिक पूर्वाधार र प्रविधियुक्त "स्मार्ट प्रहरी चौकी" निर्माण गरिनुका साथै मौजुदा प्रहरी भवनहरूको मर्मत-सम्भार गरिनेछ।

६.२१ "विपद् पूर्व तयारी: हाम्रो जिम्मेवारी" भन्ने मूल सोचका साथ तहगत सरकारहरूसँगको समन्वयमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण, पूर्व तयारी, प्रतिकार्य र पुनर्लाभका लागि एकीकृत प्रणाली (Integrated System) को विकास गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ।

६.२२ विपद्को समयमा तत्काल राहत, उद्धार र पुनः स्थापना कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन प्रत्येक जिल्लामा "बहुउद्देश्यीय आपतकालीन आश्रय स्थल" तथा "विपद् व्यवस्थापन गोदाम" निर्माण गरी खाद्यान्न र आधुनिक उद्धार उपकरणहरूको रणनीतिक मौजुदात राखिनेछ।

६.२३ स्थानीय तहसँगको साझेदारीमा प्रारम्भिक बाल विकास (ECCD) केन्द्रहरूलाई बालमैत्री भवन, फर्निचर, शैक्षिक खेलौना, विज्ञान केन्द्र र डिजिटल उपकरणसहित नमुना केन्द्रका रूपमा सुदृढीकरण गरिनेछ।

६.२४ यातायात, भूमि उपयोग, आर्थिक विकास र वातावरण संरक्षणलाई एकीकृत गरी 'दीर्घकालीन एकीकृत प्रादेशिक विकास रणनीति' तर्जुमा

गरिनेछ। पर्यटक तथा यात्रीहरूको सहजताका लागि मुख्य राजमार्गहरूका उपयुक्त स्थानमा मनोरञ्जनसहितका 'रिफ्रेस सेन्टर' स्थापना गरिनेछ।

६.२५ स्वास्थ्य र शिक्षा क्षेत्रमा भइरहेको वैदेशिक परनिर्भरता रोक्न प्रदेशका विद्यमान शैक्षिक संस्था एवं अस्पतालहरूलाई आधुनिक प्रविधि र पूर्वाधारयुक्त बनाई उच्चस्तरीय सेवा सुनिश्चित गर्न स्तरोन्नतिको विशेष अभियान सञ्चालन गरिनेछ।

६.२६ प्रयोग भइसकेको वस्तु प्रशोधन गर्ने 3R (Reduce, Reuse, Recycle) उद्योगलाई विशेष प्रोत्साहन गरिनेछ। आयातित कम्पनीका पेय पदार्थलाई सरकारी बैठक एवं समारोहहरूबाट विस्थापित गरी स्थानीय फलफूल तथा कृषि र दूधजन्य उपजलाई "प्रादेशिक पेय पदार्थ" का रूपमा अनिवार्य प्रयोग गर्ने नीति लागू गर्दै यस्ता प्रशोधन उद्योग स्थापनाका लागि प्रोत्साहन गरिनेछ।

६.२७ कृषि र सीप विकासलाई प्रादेशिक निर्वाचन क्षेत्र र स्थानीय तहसम्म एकीकृत रूपमा विस्तार गर्न 'कृषि महिला स्वयंसेविका' परिचालनको नीति अवलम्बन गरिनेछ। यस संयन्त्रमार्फत युवा तथा कृषकहरूलाई आधुनिक कृषि प्रविधि, जैविक मल उत्पादन र उपकरण सञ्चालनबारे व्यावहारिक ज्ञान एवं सीपमूलक तालिम प्रदान गर्न कृषि शिविरहरू सञ्चालन गरिनेछ।

६.२८ कृषि उपजको बजारीकरण र मूल्य अभिवृद्धि (Value Addition) गर्दै कृषिमा आधारित घरेलू उद्योग स्थापनालाई बढवा दिन प्रदेश सरकारले विशेष प्रोत्साहन र सहूलियतपूर्ण अनुदान प्याकेजको व्यवस्था गर्नेछ।

६.२९ मधेश प्रदेशका सहिद परिवार, बेपत्ता परिवार तथा घाइतेको सम्मान एवं परिपूरण सम्बन्धी विशेष कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ।

- ६.३० मुसहर, दलित, तथा सीमान्तकृत समुदायको आर्थिक-सामाजिक रूपान्तरणका लागि उत्पादनमुखी कार्यक्रम सञ्चालन गरिनुका साथै त्यस्ता सीमान्तकृत क्षेत्रमा विद्युत् पहुँच सुनिश्चित गर्न वैकल्पिक तथा नवीकरणीय ऊर्जा प्रवर्द्धनको 'अप-ग्रेड' नीति अवलम्बन गरिनेछ।
- ६.३१ चुरे संरक्षणका लागि जैविक तटबन्ध निर्माण, नदीजन्य गेग्रानको उचित व्यवस्थापन र बाढी-पहिरो नियन्त्रणका कार्यहरू सघन रूपमा अगाडि बढाइनेछ। बाढी र शीत लहर जस्ता विपद् प्रभावितहरूको लागि "विपद् व्यवस्थापन कोष" स्थापना गरिनेछ र पूर्व तयारी तथा नागरिक सुरक्षाका लागि मोबाइल एसएमएस (SMS) मार्फत पूर्व सूचना प्रणाली (Early Warning System) लाई थप सुदृढ गरिनेछ।
- ६.३२ उपभोक्ताको स्वास्थ्य र अधिकार सुनिश्चित गर्दै बजारमा उपलब्ध खाद्य तथा औद्योगिक वस्तुहरूको शुद्धता एवं गुणस्तर परीक्षणलाई थप विश्वसनीय र मापदण्डअनुरूप बनाउन अत्याधुनिक प्रविधिसहितको 'मधेश नापतौल तथा गुणस्तर परीक्षण प्रयोगशाला' (Madhesh Measurement and Quality Testing Lab) स्थापना गरी सञ्चालनमा ल्याइनेछ।
- ६.३३ "विद्युतीय सवारी वितरण र विस्तार, श्रमिकलाई रोजगारीको बलियो आधार" भन्ने मूल नारालाई आत्मसात् गर्दै वातावरणमैत्री यातायात व्यवस्था प्रणाली प्रवर्द्धनका लागि विद्युतीय सवारीसाधन (EV) को प्रयोग र सञ्चालनलाई प्रोत्साहन गर्दै यस नीतिलाई थप प्रभावकारी बनाउन आगामी आर्थिक वर्षदेखि सरकारी तथा निजी प्रयोजनका लागि विद्युतीय सवारीसाधन (EV) खरिद एवं सार्वजनिक तथा निजी साझेदारीमा चार्जिङ्ग स्टेशन स्थापना गर्ने नीति लिइनेछ।

- ६.३४ विद्युतीय सवारीको प्रवर्द्धनसँगै प्रदेशका ग्रामीण र सहरी क्षेत्र जोड्न 'प्रादेशिक यातायात गुरुयोजना' तयार गरिनेछ। सार्वजनिक-निजी साझेदारी (PPP) मोडलमा सर्वसुलभ र सुरक्षित सार्वजनिक यातायात (बस सेवा) सञ्चालन गरी आवागमनलाई सहज बनाइनेछ।
- ६.३५ "एक रुखको नाश, दश रुख विकास" भन्ने सङ्कल्पलाई आत्मसात् गर्दै सम्पूर्ण विकास आयोजनाहरूमा अनिवार्य पर्यावरण संरक्षणको व्यवस्था गरिनेछ। पूर्वाधार निर्माणका क्रममा काटिने प्रत्येक रुखको सट्टा दश वटा नयाँ रुख रोपण गरी पाँच वर्षसम्म संरक्षण गर्न आयोजनाकै स्वीकृत बजेटभित्र स्रोत व्यवस्थापन गर्ने नीति लिइनेछ।
- ६.३६ प्रदेशको राजधानी जनकपुरधाममा प्रदेश सरकारको प्रशासनिक केन्द्र, प्रदेश सभा भवन, मन्त्रालयहरू एवं आवास तथा अन्य अत्यावश्यक प्रादेशिक कार्यालयहरूको स्थायी संरचना निर्माण कार्यलाई उच्च प्राथमिकताका साथ अगाडि बढाइनेछ। यसका लागि आवश्यक जग्गा प्राप्ति, विस्तृत गुरुयोजना (Master Plan) र डिजाइनको कार्य यथाशीघ्र सम्पन्न गरी बहुवर्षीय ठेक्का प्रणालीमार्फत निर्माण कार्यलाई द्रुत गतिमा अगाडि बढाइनेछ।
- ६.३७ जलवायु परिवर्तनको असर न्यूनीकरण गर्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय 'जलवायु कोष' (Climate Fund) मा प्रदेशको पहुँच बढाउने संयन्त्र बनाइनेछ। प्राप्त वित्तको परिचालनबाट हरित पूर्वाधार र जलवायु अनुकूलन कार्यक्रम सञ्चालन गरी मधेशलाई 'जलवायु उत्थानशील प्रदेश' बनाइनेछ।
- ६.३८ चुरे संरक्षण र प्रादेशिक वन व्यवस्थापनलाई 'कार्बन व्यापार' (Carbon Trading) सँग जोड्दै सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरूलाई कार्बन क्रेडिटबाट प्रत्यक्ष आर्थिक लाभ दिलाउन पहल गरिनेछ। प्रदेशका

ठुला हरित पूर्वाधार र नवीकरणीय ऊर्जाका आयोजनाहरूमा लगानी जुटाउन 'प्रादेशिक हरित बन्ड' (Province Green Bond) निष्कासनको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ।

७. सुशासन, अन्तर तह र अन्तर निकाय समन्वय र प्रशासनिक सुधार

माननीय सदस्यहरू,

पारदर्शी, छिटोछरितो र जनमुखी सार्वजनिक सेवा प्रवाह नै लोकतान्त्रिक सरकारको दायित्व हो। शासकीय प्रणालीमा सूचना प्रविधिको उच्चतम प्रयोग, भ्रष्टाचार नियन्त्रण, जवाफदेही प्रशासन र तहगत सरकारहरू बिचको मजबुत समन्वयमार्फत सुशासन कायम गर्न देहायका नीति तथा कार्यक्रमहरू अवलम्बन गरिनेछः

७.१ "हरित मधेश, जोगाउ प्रदेश" नारालाई आत्मसात् गर्दै खाली तथा उपयोगविहीन सार्वजनिक एवं निजी जग्गाहरूमा बृहत् वृक्षारोपण र संरक्षण गर्न स्थानीय तह तथा निजी क्षेत्रसँग प्रभावकारी समन्वय तथा सहकार्य गरिनेछ।

७.२ सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई छिटोछरितो, पारदर्शी र नागरिकमैत्री बनाउन सूचना प्रविधिको अधिकतम उपयोग गर्दै 'एकीकृत डिजिटल सेवा प्रवाह' प्रणालीलाई सुदृढ गरिनेछ। प्रदेश तथा स्थानीय तहबाट प्रदान गरिने प्रमुख सेवाहरूलाई एकद्वार प्रणाली (One-Stop Service Delivery System) मार्फत एउटै अनलाइन प्लेटफर्ममा आबद्ध गर्दै बिचौलियाको अन्त्य गर्न र नागरिकलाई लाइन बस्नुपर्ने झन्झटबाट मुक्त गर्न 'कागजविहीन, लाइनरहित र अनुहाररहित (Paperless, Queueless and Faceless)' सेवा सुनिश्चित गरिनेछ। साथै, नागरिकका गुनासोहरूलाई प्रत्यक्ष सुन्न र तत्काल सम्बोधन गर्न 'नमस्ते

मधेश एप' (Namaste Madhesh App) र "Hello CM" पोर्टललाई एकीकृत गुनासो व्यवस्थापन प्रणालीका रूपमा विकास गरिनेछ।

- ७.३ मधेश प्रदेशमा सुशासन कायम गर्न र भ्रष्टाचारविरुद्ध 'शून्य सहनशीलता (Zero Tolerance)' को नीति कडाइका साथ अवलम्बन गरिनेछ। सार्वजनिक सेवा प्रवाह, खरिद प्रक्रिया र विकास आयोजनाको कार्यान्वयनलाई पूर्ण रूपमा पारदर्शी, प्रविधिमैत्री र जनउत्तरदायी बनाइनेछ। सुशासन प्रवर्द्धन तथा आर्थिक अनियमितता नियन्त्रण गर्न सङ्घीय निकायसँगको समन्वयलाई थप सुदृढ गर्दै प्रदेशस्तरमा 'सुशासन तथा सदाचार प्रवर्द्धन रणनीति' लागु गरिनेछ।
- ७.४ नागरिकको भावना प्रदेश सरकारसँग पुऱ्याउन र प्रदेश सरकारको काम कारवाही बारेको सूचना आम प्रदेशवासी समक्ष सहज रूपमा पुऱ्याई प्रदेश सरकार र प्रदेशवासी बीचको विश्वास अभिवृद्धि एवं सम्बन्ध बलियो बनाउन प्रदेश सरकारकै स्वामित्वमा टेलिभिजन, रेडियो लगायतको सञ्चार माध्यम स्थापना र सञ्चालन गरिनेछ।
- ७.५ सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको अधिकतम उपयोग गर्दै प्रदेश सरकारका गतिविधिहरूलाई जनस्तरसम्म पुऱ्याउन "मधेश प्रदेश सञ्चार ग्राम" स्थापना गरिनेछ। मगही, थारु, मैथिली, भोजपुरी, बज्जिका, उर्दु र हिन्दी लगायतका मातृभाषामा सूचना प्रकाशन गर्ने मिडियालाई लोककल्याणकारी विज्ञापनमार्फत सहूलियत प्रदान गरिनुका साथै क्रियाशील पत्रकारहरूको दूर्घटना बिमा कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइनेछ।
- ७.६ प्रदेशका नीति, योजना र बजेटलाई प्रमाणमा आधारित (Evidence-based) बनाउन 'प्रादेशिक तथ्याङ्क तथा अनुसन्धान ब्युरो' स्थापना गरिनेछ। यसले कृषि, स्वास्थ्य, शिक्षा र आर्थिक सूचकाङ्कको

यथार्थपरक तथ्याङ्क व्यवस्थापन गरी स्रोतको न्यायोचित वितरणमा सघाउनेछ।

७.७ प्रदेशलाई आवश्यक पर्ने नयाँ कानून निर्माण र मौजुदा कानून संशोधनको स्पष्ट रोडम्याप तयार गरी विज्ञहरूको संलग्नतामा मौलिक कानूनहरूको मस्यौदा तर्जुमा गरिनेछ। स्थानीय तहका न्यायिक समितिहरूको क्षमता विकास र इजलास व्यवस्थापनका लागि प्राविधिक तथा कानुनी सल्लाहकारको व्यवस्था गरिनेछ।

७.८ सरकारी, ऐलानी, पर्ती तथा गुठी जग्गाहरूको एकीकृत संरक्षण, व्यवस्थापन र सदुपयोग सुनिश्चित गर्न "भूमि तथा गुठी जग्गा व्यवस्थापन विधेयक" तर्जुमा गरी अतिक्रमण नियन्त्रण र ऐतिहासिक एवं सांस्कृतिक सम्पदाहरूको डिजिटल अभिलेखीकरण गरिनेछ।

७.९ प्रदेश प्रशिक्षण तथा अनुसन्धान केन्द्र (PRCT) मार्फत प्रदेश तथा स्थानीय तहका जनप्रतिनिधि र कर्मचारीहरूको कार्यक्षमता अभिवृद्धि गर्न प्राविधिक एवं व्यवस्थापकीय क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ। प्रदेश तथा स्थानीय सरकारमा सुशासन कायम गर्न र आर्थिक विकासलाई गति दिन नवप्रवर्तन (Innovation), अनुसन्धान कार्यका लागि प्राविधिक तथा रणनीतिक सहयोगमा वृद्धि गरिनेछ।

७.१० सङ्घीयताको सबलीकरण र अधिकार क्षेत्रका विषयमा आउन सक्ने विवाद समाधान गर्न "अन्तर-प्रदेश संवाद" संयन्त्रलाई प्रभावकारी बनाइनेछ। प्रादेशिक तथा स्थानीय तहबिचको प्रशासनिक, कानुनी र योजनाबद्ध साझेदारी सुदृढ गर्दै मानव अधिकार संरक्षणसम्बन्धी अन्तर निकाय संयन्त्रलाई थप सक्रिय बनाइनेछ।

७.११ प्रदेशको आन्तरिक तथा अन्तर प्रदेश व्यापारलाई व्यवस्थित र प्रतिस्पर्धी बनाउन प्रादेशिक वाणिज्य तथा आपूर्ति नीति लागू गरिनेछ।

साथै, नागरिकको जीवनस्तर सुधार्न सहकारी क्षेत्रलाई पारदर्शी र सुशासनयुक्त बनाउँदै मर्यादित रूपमा परिचालन गरिनेछ।

७.१२ सीमापारिबाट हुने लागूऔषध ओसारपसार नियन्त्रण गर्न संघीय सुरक्षा निकायहरूसँगको समन्वयमा विशेष सुरक्षा गस्ती र प्रविधिको प्रयोगमार्फत सीमा सुरक्षा जाँचलाई प्रभावकारी बनाइनेछ। प्रदेशका सबै स्वास्थ्य निकायहरूलाई एकीकृत डिजिटल प्रणालीमा आबद्ध गर्दै स्वास्थ्य आपतकालीन कार्य सञ्चालन तथा एम्बुलेन्स प्रेषण केन्द्रलाई व्यवस्थित गरिनेछ।

७.१३ "डिजिटल मधेश, प्रविधिमैत्री प्रदेश" भन्ने नारालाई आत्मसात गर्दै प्राविधिक सक्षमता विकास र नवप्रवर्तनलाई प्रोत्साहन गर्न युवाहरूलाई देशभित्रै बसेर विश्व बजारमा काम गर्न सक्ने गरी फ्रिल्यान्सिङ, कोडिङ र डिजिटल सीपसहितको 'आईटी हब तथा इन्कुबेसन सेन्टर' स्थापना गरिनेछ।

७.१४ प्रदेश प्रशासनलाई चुस्त-दुरुस्त र नतिजामुखी बनाउन सबै मन्त्रालय, आयोग, विभाग र कार्यालयहरूको वैज्ञानिक सङ्गठन तथा व्यवस्थापन (O&M) सर्वेक्षण गरिनेछ। मन्त्रालयहरू बिचको कार्यक्षेत्रको दोहोरोपना अन्त्य गर्न कार्य विभाजन पुनरावलोकन गरी लागू गरिनेछ।

७.१५ सार्वजनिक खर्चलाई मितव्ययी र नतिजामुखी बनाउन आधुनिक व्यवस्थापकीय औजारहरूको प्रभावकारी प्रयोग गरी वित्तीय अनुशासन कडाइका साथ कायम गरिनेछ। सार्वजनिक खर्चलाई परिणाममुखी बनाउँदै खर्च कटौती र चुस्त सेवा प्रवाहलाई प्राथमिकता दिइनेछ। अत्यावश्यक बाहेकका गोष्ठी, सेमिनार, इन्धन र सवारीसाधन खरिद जस्ता अनुत्पादक तथा चालु खर्चलाई निरुत्साहित गरिनुका साथै अनुत्पादक, दोहोरो तथा निष्क्रिय संरचनाहरू खारेज गरी 'राइटसाइजिङ'

(Rightsizing) गर्दै प्रदेश सरकारको सञ्चालन लागतलाई न्यूनतम विन्दुमा राखिनेछ।

७.१६ सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई नतिजामुखी र उत्कृष्ट बनाउन प्रदेश निजामती कर्मचारीहरूको कार्यसम्पादन क्षमता अभिवृद्धि एवं विषयगत विज्ञताको अधिकतम उपयोग गरिनेछ। कार्यस्थलमा हुने द्वन्द्व, गुनासो र तनावको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्न व्यावहारिक, सैद्धान्तिक तथा आध्यात्मिक तालिम सञ्चालन गरिनेछ। साथै, कर्मचारीहरूको सुव्यवस्थित वृत्ति विकास, नेतृत्व विकास र उत्तराधिकार योजना (Succession Planning) लाई आबद्ध गर्दै "अनिवार्य क्षमता विकास प्याकेज" प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ।

७.१७ स्थानीय तहको संस्थागत क्षमता विकास र 'शून्य बेरुजु' सहितको वित्तीय सुशासनलाई कडाइका साथ लागू गरिनेछ। सार्वजनिक वित्त प्रणालीलाई पारदर्शी, उत्तरदायी र समावेशी बनाउन "मधेश प्रदेश सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापन सुधार रणनीति" कार्यान्वयन गरिनेछ।

७.१८ कानुनी रायलाई एकरूपता दिन मानकीकृत ढाँचा (Standard Format) तयार गरी अनलाइन प्रणालीमा आबद्ध गरिनेछ। न्याय सम्पादनलाई छिटो र पारदर्शी बनाउन 'एकीकृत मुद्दा व्यवस्थापन प्रणाली' (Integrated CMS), डिजिटल अभिलेखीकरण र वैज्ञानिक मुद्दा बाँडफाँट मापदण्ड लागू गरिनेछ।

७.१९ आर्थिक वर्षको अन्त्य तिर अत्याधिक बजेट खर्च गर्ने प्रवृत्तिको अन्त्य गर्न आगामी आर्थिक वर्षदेखि साउन महिनाबाटै आयोजनाहरूको खरिद प्रक्रिया सुरु गर्ने 'शून्य-दिन खरिद नीति' कडाइका साथ लागू गरिनेछ। बजेट पारित हुनुअघि नै आयोजनाको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन

(DPR) र जग्गा प्राप्ति सम्पन्न भएको सुनिश्चित गरेर मात्र बजेट विनियोजन गरिनेछ।

७.२० प्रदेश नीति तथा योजना आयोगलाई प्रदेशको दीर्घकालीन विकास गुरुयोजना तथा विषय/क्षेत्रगत नीति निर्माणलाई थप सशक्त बनाइनेछ।

७.२१ प्रदेश निजामती सेवा र स्थानीय तहका कर्मचारीहरूको सरुवा प्रणालीलाई चक्रीय, पूर्वानुमानयोग्य र पारदर्शी बनाउन 'स्वचालित डिजिटल सरुवा प्रणाली' (Automated Transfer System) लागु गरिनेछ। कर्मचारीको विषयगत विज्ञता, कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन, र सुगम-दूर्गम सेवा अवधिलाई मुख्य आधार मानी 'वैज्ञानिक सरुवा मापदण्ड' कडाइका साथ कार्यान्वयन गरिनेछ।

माननीय सदस्यहरू,

यस गरिमामय सभासमक्ष प्रस्तुत गरिएको यस नीति तथा कार्यक्रमले प्रदेश सरकारको आगामी आर्थिक वर्ष २०८३/८४ को बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमाका लागि प्रमुख मार्गदर्शक दस्तावेजका रूपमा कार्य गर्नेछ। यसको प्रभावकारी एवं नतिजामुखी कार्यान्वयनबाट मधेश प्रदेशको समग्र समुन्नति, सुदृढ सामाजिक न्याय र सुशासनको प्रत्याभूति हुनुका साथै उच्च आर्थिक वृद्धिदर हासिल हुने, गरिबी तथा असमानता न्यूनीकरण हुने, व्यापक रोजगारी सिर्जना हुने र समग्र मानव विकास सूचकाङ्कमा उल्लेखनीय सुधार आउने दृढ विश्वास मैले लिएको छु।

अन्त्यमा, यस दस्तावेज तर्जुमाका क्रममा अमूल्य सुझाव एवं रचनात्मक सल्लाह प्रदान गर्नुहुने सम्पूर्ण माननीय सदस्यहरू, जनप्रतिनिधि, राजनीतिक दल, राष्ट्रसेवक कर्मचारी, निजी क्षेत्र, नागरिक समाज लगायत सम्पूर्ण प्रदेशवासी आम नागरिकहरूप्रति म हार्दिक धन्यवाद एवं कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु।

"धन्यवाद"